

17.12.2024 toimuva KSH aruande avalik arutelu kirjalik Muinsuskaitseameti arvamus

Energiamajanduse arengukava (ENMAK):

- Lk 10 põhimõtte nr 10 ütleb, et *kavandatavate tegevuste elluviimine toimub arvestades mh kultuuriväärtusi* – kuid selleks, et see ei jääks paljasõnaliseks, tuleks kultuuriväärtusi dokumendis läbivald käsitleda. Vastasel juhul ei taju rakendusasutus, milliste tegevuste korral ja millises etapis neil kultuuriväärtustega puutumus tekib ja siis võib jääda pärandispetsialistide kaasamine liiga hiljaks. Sellest on ajendatud ka järgnevad tähelepanekud.
- Lk 3 „*Selleks, et meie elektri varustuskindlus oleks tagatud, on Eestisse vaja piisavas mahus juhitavaid, kiirelt või aeglaselt üles ja alla reguleeritavaid võimsusi*” – teadmata liiga palju erinevat tüüpi elektritootmiste reguleeritavusest võiks siin ehk arvesse võtta hüdroelektrijaamasid (Kategooria:Eesti hüdroelektrijaamad – Vikipeedia). Nii vähe, kui neid meile veel alles on jäänud ning mõni, teatavasti, on mingis osas mälestis või asub mälestisel. Jägala jõel on kaks HEJ, neist Jägala Energy HEJ on 2MW ja Linnamäe HEJ 1,15MW (mälestis, maksimaalne elektrienergia toodang Wikipedia andmetel 7 GWh/aastas). Lähikonna tarbeks ja kriisiolukordade leevendamiseks on see piisav (st panus nii energiapuudusesse kui kliimaeesmärkidesse). Kundas on 400kW ja Tudulinna HEJ on pisike, 150kW koguvõimsusega ning mõlemad on mälestised. Hüdroenergia on aastaringselt kasutatav, vastupidiselt päikeseenergiale ning stabiilsem kui tuuleenergia. Lk 23 tabeli kohaselt on hüdroenergia maht Eestis kokku 8MW, mis küll kogumahust on kõrges, kuid lokaalses vaates oluline. Seda lokaalset olulisust tegelikult võiks (paluda) analüüsida, nt kas seda toodangut saab sihitatult ümbersuunata elutähtsate teenuste tagamiseks kriisiolukorras (haiglad). **NB!** Lk 13 energiapuuduse vältimise all on nimetatud „hajapiirkonna võimekuse tõstmine toota lokaalselt energiat” ning tootmisvõimsuste kavandamise all „kohalike omatarbeks ja tarbimise lähedal paiknevate elektritootmisvõimsuste olemasolu ja suurendamine”, mida hüdroenergia just täidab, olles ühtlasi ka juhitav võimsus (mida arengukava tähtsustab)! Lisa 1 lk 36 lisab kliimakindluse sisustamisel „hajatootmise arendamine vähendab tsentraliseeritud tootmise haavatavust”. Seega leiame, et lokaalsete, juhitavate ja aastaringselt suhteliselt stabiilsete energiatootmisallikatena võiks HEJ-e rohkem tähtsustada.
- *Hoonete renoveerimisel tagada valmidus madalatemperatuurilisele kaugküttele üleminekuks ja soojuspumpade kasutusele võtuks, keskkonna- ja heitsoojuse ning soojussalvestuse integreerimiseks* – see kõik on tervitatav, kuid siin oleks kindlasti vaja toetusmeetmeid, et vähendada majaomanike investeeringu mahtu, vastasel juhul ei ole see eesmärk näiteks muinsuskaitsealade ajalooliste hoonete kontekstis realistlik (sissetulekute tase on madal ning hoonete remondivõlast tingitud investeeringuvajadus kokku on niikuinii omanikele ülejõukäiv. Kaugküttega liitumise rahaline toetamine vabastaks nende ressursse hoone energiatõhusamaks rekonstrueerimise tarbeks).
- Tuuleparkide ja päikee- ja tuuleelektrijaamade rajamise kavandamisel tuleb asukoha valikul arvestada riikliku ja kohaliku kultuuripärandiga, st nii ehitatud keskkond, kaitsevööndid kui väärtuslikud maastikud ja arheoloogia (sh maa- ja veealune). Selleks tuleks protsessi aegsasti kaasata KOV (just kultuuripärandi spetsialisti mõttes) ja Muinsuskaitseamet, et võimalikud kitsendused ei ilmneks alles menetluse hilises etapis. Näiteks on hiljuti tekkinud selline olukord Lääne-Virumaal Vinni vallas Muuga

mõisa juures, kus kavandatakse tuuleparki mõisast 2,5km kaugusele. Muuga mõis on nii arhitektuuri kui ajaloo poolest Eestis erakordselt väärtuslik ning tuulepargi rajamine sedavõrd lähedale muudaks ajaloolist väärtuslikku maastikku märkimisväärselt, mistõttu vajaks plaan mõju analüüsi kultuuriväärtuste säilimisele.

- Torustike rekonstrueerimisel ja kaugjahutuse rajamisel tuleb kaevetöödel arvestada arheoloogiaga ning ajalooliste hoonete stabiilsuse tagamisega. Nende töödega kaasnevalt tuleks tänavate rekonstrueerimisel kaaluda võimalusi aja jooksul tõusnud tänavapinna langetamiseks, et tänaväärsete hoonete soklid taastada algsel või võimalikult lähedasel kõrgusel (see aitab taastada keldrite niiskustasakaalu ning tagada hoone konstruktsioonide säilimist). Samuti tuleks majaomanikega alustada aegsasti koostööd, et neil oleks võimalus ajastada hoonete soklite niiskustõke ja soojustamine ajale, mil tänav on niikuinii lahti kaevatud.
- Lk 9 põhimõtetesse võiks lisada põhimõtte, et kaugküttega liitumine on kodutarbijale taskukohane, analoogselt elektri hinnaga (põhimõte nr 1). Samaga võiks täiendada ka lk 13 loetelu. See oleks alus toetusmeetmete väljatöötamiseks.
- Lk 29 joonis 5.1, millest nähtub, et soojustarbimise vähenemine prognoositakse olema kõige suurem maa-asula eramutel ja maa-asula kortermajadel ning niivõrd üldse mitte linna korterelamutel, nagu energiatõhusust eestvedavad strateegiadokumendid on deklareerinud (väide, et NL-aegsete korterelamute tehaseisest rekonstrueerimisest on saadav kõige suurem energiasääst). Maa-asula eramud hõlmavad eelduslikult just nn määratlemata pärandit, mille ajaloolise välisilme kadumise pärast on mures ICOMOS Eesti, Vabaõhumuuseum jt. Selle diagrammi alusel on mure seni arvatust akuutsem. Siin tahaks küll teada, kuidas selline diagramm on saadud ja mida tuleb mõista maa-asula või linna all (st kumba jäävad muinsuskaitsealad?). Samuti, kui nii ENMAK kui nt kliimakindla majanduse seadus adresseerivad avalikus kasutuses olevate (st riigile või KOV-ile kuuluvate) hoonete energiatõhustamist eeskujuna teistele, siis miks paistab sellel diagrammil ärihoonete soojustarbimise vähenemine nii napp. Vrdl nt hoonete rekonstrueerimise pikaajaline strateegia lk 2 ja lk 4 ning ENMAK vastava diagrammi alusena viidatud D3 report lk 18 mahtusid. Üksteisele viitavad siseriiklikud strateegiadokumendid peaksid strateegiate väljatöötamiseks kasutama samadel alustel valminud või samu uuringuid või siis selgitama erisused.
- Selleks, et arengukava tegevuste elluviimisel kultuuripärandit säästvaid põhimõtteid igakülgsest arvestada, tuleb suuremate maa-alaliste rajatiste (eelkõige tuulepargid ja päikeseelektrijaamad) kavandamisel lisaks kaitsealusele kultuuripärandile arvestada ka seni avastamata arheoloogiapärandiga.
- Mistahes toetusmeetmete väljatöötamisse palume kaasata Muinsuskaitseameti, et tagada toetuse tingimuste kooskõla kultuuripärandi säilimise eesmärkidega.

Keskkonnamõju strateegilisest hindamisest:

Mõjuanalüüs kultuuripärandile on mahutatud napile ühele leheküljele. Riskide maandamise meetmed on pärandi kaardistamine, kaitse alla võtmine ja kaitseks piirangute kehtestamine. On teadvustatud, et osa pärandobjekte on uurimata ja nende tähtsus määratlemata. On kirjas, et ENMAK tulemusel ehitiste püstitamise mõju hinnatakse konkreetse projekti käigus ja seda haldab MuKS. On käsitletud hoonete soojustamist ja vajadus vaadelda neid juhtumipõhiselt ning nimetatud ära kultuuriväärtuslike avaliku sektori hoonete renoveerimise toetamine. Tehtus on järeldus – ENMAK ei põhjusta olulist mõju

ainelisele kultuuripärandile. Tuleb märkida, et aruande koostajate seas ei ole kultuuripärandi eksperti.

Järeldusega ei saa nõustuda, kuivõrd arvesse ei ole võetud näiteks tegevusi, mis ei nõua projekti, kohaliku kaitse all olevat kultuuripärandit (st kohaliku omavalitsuse üldplaneeringutega kehtestatud miljööväärtuslike alasid ja väärtuslikke üksikobjekte, mis ei kajastu kultuuripärandi registris ega maa-ameti kultuuripärandi kaardil), väärtuslikke maastikke ja arheoloogiat. Mõjude analüüsi tuleks kindlasti täiendada ning palume selleks, et kõik ENMAK eesmärkidest hargnevad seosed oleksid läbi kaalutud, kaasata sellesse Muinsuskaitseamet.

KSH-s tuleks kindlasti mõjusid kultuuripärandile põhjalikumalt hinnata, kaasates selleks nii Muinsuskaitseamet kui asjakohased valdkonna spetsialistid.

Arheoloogiapärandi puhul on suur osa sellest kaitse alla võtmata ning infot arheoloogiapärandi kohta tuleb arheoloogide, koduloohuviliste ja hobitsijate tegevuse käigus pidevalt juurde. Samuti on osa arheoloogiapärandist veel avastamata, kuid selle võimalikku esinemist saab prognoosida.

Muinsuskaitseamet on prognoosiva meetodina analüüsinud ja kaardistanud valdade kauparheoloogiatundlikud alad, kus on suurem tõenäosus nii mitte kaitse all oleva kui seni avastamata arheoloogiapärandi esinemiseks. Alad on kaardistatud ning nendega tuleb arvestada ehitustegevuse planeerimisel (nii KMH-d või detailplaneeringut nõudvate projektide kui ka 500 m² suuremate ehitiste kavandamisel). Tegemist on leevendavate meetmetega kultuuripärandi säilimisele.

Arheoloogiapärandile avaldavad suuremaid maa-alasid hõlmavad tegevused nii maal kui meres, eriti kui nendega kaasneb kaevetegevus, negatiivset mõju. Mälestistel, nende kaitsevööndites, kuid ka arheoloogiatundlikel aladel, on esmaseks leevendavaks meetmeks leida võimalused arheoloogiapärandi säilitamiseks. Kui see pole võimalik, on võimalik negatiivset mõju leevendada ka arheoloogilise kaevamise läbi. Selle juures tuleb arvestada sellega, et arheoloogiapärandi täiemahuline läbi uurimine ajamahukas ja sõltuvalt pärandi liigist ka kulukas. Mh kaasnevad arheoloogilise kaevamisega ka täiendavad probleemid riigi võimekusega tagada arheoloogilise materjali konserveerimine ja hoiustamine.

Näiteks on lk 75 nimetatud, et tarbimise juhtimisel puudub mõju kultuuripärandile, kuid see ei ole tõsi, kuna tarbimise juhtimise all mõeldakse nii esemeid kui ka hooned (nagu tuleb välja veerust „Inimese tervis“, kus on viidatud rajatiste püstitamisele) ning seega hõlmab tarbimise juhtimine ka juba olemasolevate hoonete kasutuse jätkamist uute hoonete ehitamise asemel ning see vaieldamatult puudutab ajaloolisi hooned, sh kultuuripärandit. Vastutustundlik tarbimine ja tootmine (sh hooned ja ehitusmaterjalid) on ENMAK-ki ülevõetud „Eesti 2035“ mõõdik. Lisaks arvestab ENMAK ka ringmajanduse põhimõtetega, mis on samuti kultuuripärandi säilimist toetav kontseptsioon.

Samuti lk 78 on märgitud, et maakütte olulist mõju kultuuripärandile ette näha ei ole, kuid siin tuleb juhtida tähelepanu, et ka osa mõisaparke on ehitismälestised ja neis asuvate hoonete (nt algsest erinevalt nüüd eluhoonena kasutatavad mõisakompleksi kõrvalhooned) juurde

maakütte kavandamine puudutab kultuuripärandit (pargi koosseisu ja struktuuri) kindlasti. Samuti võib maakütte rajamine seada ohtu arheoloogilise kultuurikihi näiteks muinsuskaitsealadel või hajaasustuse piirkondades. Ka näiteks eelpoolnimetatud mõisaparkides on väga sageli mõisate varasemate etappidega seotud arheoloogiline kultuurikiht maa sees säilinud, sh hoonete struktuuride jäänused jmt. Pinnasetöödel ajalooliselt asustatud piirkondades tuleb kindlasti arvestada selle võimaliku mõjuga maa-alusele kultuuripärandile. ENMAK eesmärgina sõnastatud kaugküttevõrgu eelisarendamine mõjutab samuti ehitatud kultuuripärandit nii läbi elutingimuste parendamise ja küttekulude alandamise (seega aitab hoida jätkuvas kasutuses või võtta uuesti kasutusse suure remondivõllaga ning kaasaegsetest elamismugavustest mahajäänud ajaloolisi hooneid) kui ka, taaskord, kaevetöödega seotud riskide näiteks muinsuskaitsealadel. Selliste mõjude analüüsi ammendavaks teostamiseks on vaja kaasata Muinsuskaitseamet.

Lisas 1 on kirjeldatud kavandatavad tegevused. Palju on regulatiivseid meetmeid aga mõni puudutab otseselt ka ehitatud keskkonda, näiteks kaugküttevõrgu eelisarendamine (ptk 1.1.3.1), soojuspumpade kasutus (ptk 1.1.3.2) kaugküttevõrgu renoveerimine (ptk 1.1.3.3), jahutusvõrkude rajamine (ptk 1.1.3.6) – nende puhul tuleks mainida kultuuripärandiga arvestamist, et rakendavate tegevustega seotud osapooled oleksid sellest vajadusest teadlikud. Äärmiselt oluline on teadvustada kultuuripärandi ja pärandiekspertide rolli TAI (teadus, arendus, innovatsioon; ptk 1.2.2) tegevustes vältimaks olukorda, kus keerulisemaid lahendusi eeldavad pärandkeskkonnad ja -hooned jäävad teistest maha, mis omakorda hakkab mõjutama kultuuriväärtuslike piirkondade atraktiivsust elukeskkonnana ja seeläbi nende säilimise võimalikkust – nii on juba juhtunud hoonete energiatõhususe tõstmise lahenduste väljatöötamises.